

Doklady hmotnej kultúry Starého Zvolena (Pustého hradu) od 12. do 17. storočia

VÁCLAV HANULIAK

Záchranný a predstihový archeologický výskum Zvolenského starého hradu, ktorý sa začal roku 1992, čoraz viac posúva túto vzácnu profánnu pamiatku do pozornosti nielen úzkej skupiny odborníkov, ale aj širokej verejnosti. Záchranný výskum v predstihu pred sanačnými stavebno-statickými úpravami odkrýva a dokumentuje najstaršiu hradnú pamiatku v regióne stredného Slovenska.

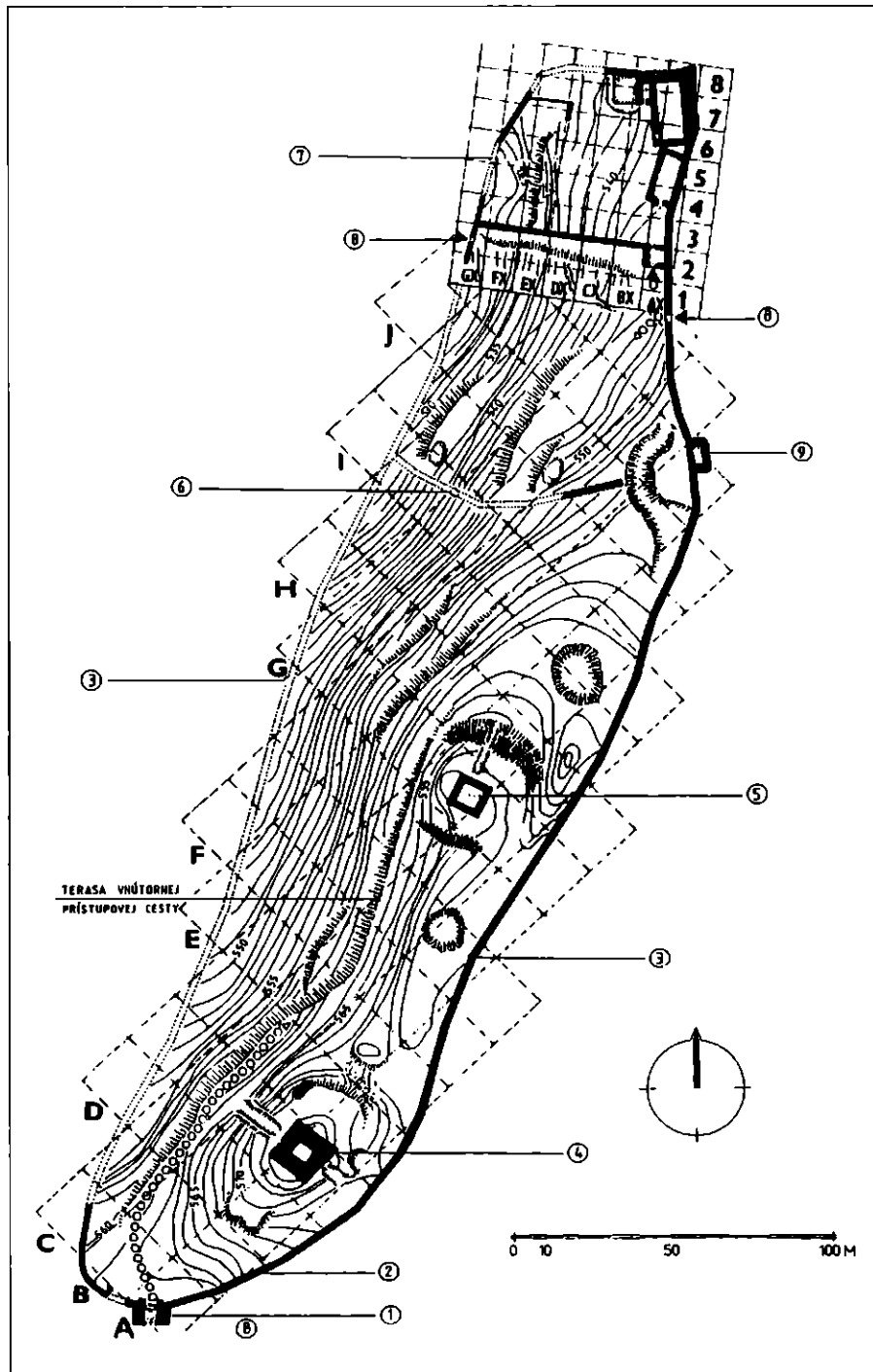
Stredoveký hrad bol vybudovaný nad sútokom riek Hrona a Slatiny na vrchu s nadm. výškou 571 m. Najstaršie dostupné komasačné mapy extravilánu Zvolena z 19. stor. ho uvádzajú ako Pustý hrad. Jeho historický názov je Starý Zvolen, v latinských prameňoch Antiquo Solium, Vetero Solium, v nemčine Alt Sohl, v maďarčine O Zolyom. Starý Zvolen v závere 12. stor. v postavení komitátneho hradu predstavoval administratívno-správne centrum, plošne sa kryjúce s územím dnešného regiónu stredného Slovenska. Jeho druhou neodmysliteľnou funkciou, vychádzajúcou z jeho fyzickej podstaty, bola funkcia vojenská. Ochrana územia, no najmä dvoch dôležitých komunikácií, ktoré sa pretínali práve pod uvedeným hradom (Hanuliak 1996).

Doterajšie výsledky archeologických výskumov na území Zvolena dokazujú, že funkciu centrálného i správneho miesta tvorilo hradisko Hrádok nad Môťovou. V 11. stor. po jeho zániku predpokladáme, že sa centrum vojenskej a hospodárskej správy presúva na dnešný Pustý hrad. Z hľadiska výškopisu hrebeň Pustého hradu tvoria dva samostatné celky. Tieto dve výškové dominanty (JZ 571 m n. m. a SZ 478 m n. m.) rešpektovali ako prírodnú danosť už stredovekí stavitelia, ktorí tu v priebehu 12.-14. stor. vybudovali rozsiahle opevnenie - refugium. So zreteľom na svoje výškové rozdiely má charakter dvoch hradov, ktoré sa i vo všeobecnosti nazývajú horný a dolný hrad. Strednú časť medzi oboma polohami, resp. hradmi v dĺžke 380 m tvorí zväčša skalný hrebeň, ktorý v stredoveku upravili na komunikáciu, spájajúcu obidve dominanty. Táto samostatná spojovacia časť „medzihradia“ nesie v SV časti evidentné prvky fortifikácie a terénny relikt, ktorý má charakter vstupnej brány. Hradba veľkého opevnenia (refúgia) obopína plochu 7,6 ha. Začiatky výstavby tohto opevneného sídla nie sú tak exaktne historicky doložené ako pri stavbe Zvolenského zámku. Ťažisko pri získavaní podkladov k najstaršej profánnej stavbe je jednoznačne v archeológii. Archeologický výskum sa preto od roku 1992 zameriava najmä na obdobie vzniku hradu, jeho vývojové etapy ale aj na jeho záverečné obdobie pomocou materiálnych dokladov, získavaných pri odkrývaní katastrofických zánikových vrstiev (Hanuliak 1998).

Výskum napriek ťažkým miestnym podmienkam, ktoré sú znásobené odstraňovaním lesného porastu a koreňových systémov, ktoré z väčšej časti prekrývajú historickú architektúru, systematicky pokračuje už siedmu sezónu. Výskum sa od roku 1992 sústreďuje na homú polohu (homý hrad), ktorý z celkovej plochy 7,6 ha tvorí ústrednú časť s plochou 4,5 ha.

Výskum na základe plošného odkrývku jednotlivých objektov hradu predpokladá tri vývojové stavebné etapy:

Najstaršiu časť na Pustom hrade reprezentuje kráľovský komitátny hrad, ktorý sa rozkladá na samej dominante hradného vrchu. Jeho výstavba sa na základe písomných, ale už aj archeologických dokladov viaže na obdobie 2. pol. 12. stor. resp. na obdobie vlády

Tab. 1. Zvolen - Pustý hrad. Výškopisné a polohopisné zameranie hornej polohy (horný hrad). Zamerateľ: M. Bábik a Ing. arch. J. Matuščík.

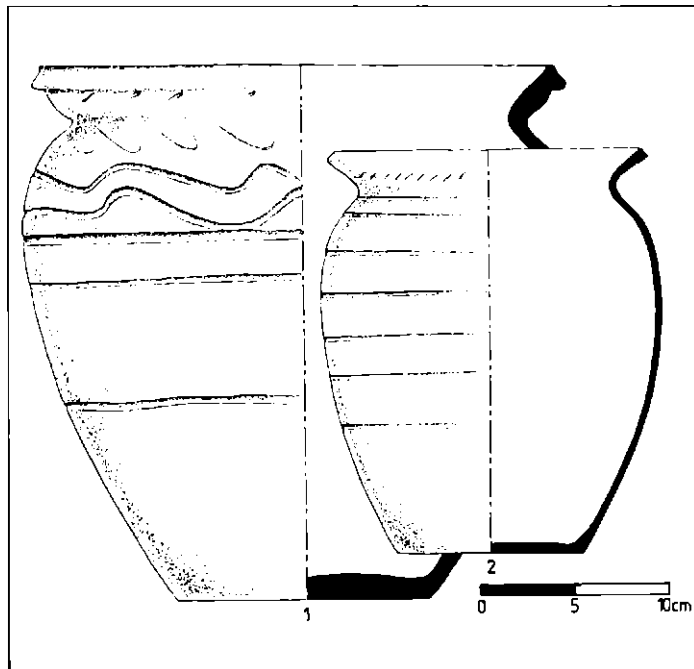
Bela III. v rokoch 1172-1196. Komitátny hrad v 12. stor. tvorila obytná veža [4] s obvodovou hradbou nepravidelného oválneho pôdorysu, ktorý kopíroval vonkajšiu hranu najvyššie položenej terasy. Obvodová hradba komitátneho hradu pozitívne zistená SZ od náročia obytnej veže dosahovala hrúbku 2,8 m. Zo SV strany v mieste predpokladaného vstupu do komitátneho hradu bezpečnosť znásobovala šijovitá priekopa, cez ktorú viedlo komunikačné premostenie. Okrem obvodovej hradby a obrannej priekopy hrad predstavovala iba solitéma obytná veža. Obytná veža mala takmer štvorcový pôdorys s rozmermi 10,8x11,7 m. Pôvodná hrúbka základov v prízemnej časti dosahovala 3-3,2 m. Stavba komitátneho hradu v 12. stor. reprezentovala počiatky vznikajúcej hospodársko-politickej správy a nastupujúcej kolonizácie. Z vojenského hľadiska stavba komitátneho hradu je dokladom o ochrane zvereného územia a o kontrole dvoch dôležitých stredovekých ciest.

Ďalšie pokračovanie vo výstavbe hradu chronologicky viažeme (druhá stavebná etapa) k obdobiu po tatárskom vpáde do pol. 13. stor. Táto stavba je spätá ešte s doznívaním románskeho stavebného slohu, ktorý bol pri začiatkoch tohto najstaršieho hradu v regióne stredného Slovenska stavebno-technicky ale aj esteticko-slohovo určujúci. V tomto období bola vybudovaná obvodová hradba veľkého opevnenia (refúgia), ktorá do svojej plochy 7,6 ha pojala aj komitátny hrad. Súčasne s obvodovou hradbou refúgia vystavali aj druhú obytnú vežu [5]. Túto stavebnú činnosť na hrade okrem získaných a datovaných nálezov dokladá aj cenná historická listina z roku 1255. V tejto listine je uvedené aj sám staviteľ Pertoldus „Iapicida noster de Zolyum“.

Tretiu stavebnú etapu Pustého hradu datujeme do konca 13. až do pol. 14. stor. V súvislosti so Zvolenským hradom vystupuje Demeter ako jeho správca a vysoký kráľovský úradník v hodnosti župana. Po smrti Ondreja III. (1301) Balašovci podporovali kandidatúru Václava III. na uhorský trón. Tento postoj bol príčinou vojenského zásahu Karola Róberta, ktorý v roku 1306 dobyl hrad Zvolen, Slovenskú Lupču, Dobrú Nivu a Plachtince. V roku 1312 v známej bitke pri Rozhanovciach Balašovci bojovali na strane Omodejovcov proti Karolovi Róbertovi. V bojoch o Komárno a Vyšehrad v roku 1314 bojujú už na strane kráľa proti Matúšovi Čákovi. Toto historické obdobie na hrade dokladá celý rad novovybudovaných objektov ale aj staršie stavby, ktoré museli prejsť úpravami zameranými na fortifikačné dotvorenie z hľadiska vojenskej obrany. K pôvodnej vstupnej bráne s charakteristickými piliermi, ktoré sa využívali v rámci vnútornej hradbovej ochodze, bola pristavaná z vonkajšej strany štvorpodlažná veža [1], v prízemí prejazdná. Vstupy do jednotlivých miestností veže boli z exteriéru vnútornej ochodze okrem miestností na štvrtom podlaží. Do tretej stavebnej etapy Zvolenského starého hradu zaraďujeme prebudovanú obytnú vežu komitátneho hradu [4]. Stavebno-statická úprava hlavnej veže súvisí s jej celkovým zvýšením o dve až tri poschodia. Takmer s podobnou časovou následnosťou a technicko-konštrukčnou analógiou sa stretávame pri obytnej veži na hrade Trenčín (Fiala 1977).

Obytná veža II [5] v centrálnej časti hornej polohy datovaná do pol. 13. stor. prešla v závere 13. a v 14. stor. tiež istou stavebnou úpravou. Obytná veža II mala pôvodný vstup na JZ strane veže v prízemí, ktorý z bezpečnostných dôvodov museli premiestniť do vyššieho podlažia. Zamurovaním pôvodného vstupu v období vojnového konfliktu na konci 13. stor. sa prízemná miestnosť prestala využívať a tým pochovala (zakonzervovala) pôvodný inventár z jej najstaršieho obdobia.

Obranná bašta [9] patrí v rámci tretej stavebnej etapy k novovybudovaným objektom. Situovaná je SV od obytnej veže II. Svojím spôsobom ohraničuje centrálnu časť polohy od severu. Bašta je evidentne pristavaná na škáru k obvodovej hradbe refúgia. Samotná hradba refúgia v priestore bašty nesie stopy po dodatočnej prestavbe, ktorú dokumentujú otvory po vyhnitých trámoch ochodze, kde môžeme predpokladať vstupný portál do druhého podlažia bašty. Výšková úroveň bašty sa v západnej časti zachovala až po predel dvoch podlaží, ktoré dokumentujú kapsy po priečných trámoch. Bašta má nepravidelný

Tab. 2. Zvolen - Pustý hrad.
Obr. 1, 2. Obytná veža II.
Kultúrna vrstva z 2. pol. 13.
stor. Kresba: M. Severínová.

obdĺžnikový pôdorys s rozmermi 11 x 7 m. Na základe získaného materiálu predpokladáme, že bašta zanikla v pol. 15. stor. Všetky uvedené objekty s náležitými úpravami vytvárali mohutné zázemie, svojím spôsobom predhradie pri vybudovaní ďalšieho hradu ako samostatnej obrannej a obytnej jednotky v rámci hornej polohy vrcholnostredovekého refugia. Túto časť pre bližšie lokalizovanie a časové zaradenie sme pracovne nazvali Dončov hrad [7], hoci v písomných prameňoch vystupuje ako Zvolenský hrad alebo Starý Zvolen.

Magister Donč roku 1314 preberá po svojom strýkovi Demeterovi správcovstvo hradu s hodnosťou župana. Panovník Dončovi ako jednému z prvých šľachticov v Uhorsku udeľuje právo nosenia rodového erb. Napriek tomu, že jeho meno je úzko späté so Zvolenom, je iniciátorom resp. donátorom mnohých profánnych ale i sakrálnych stavieb na pomerne veľkom území Slovenska. Dončovo obdobie na Starom Zvolene môžeme pokladať za obdobie najväčšieho rozkvetu hradu (Hanuliak 1998).

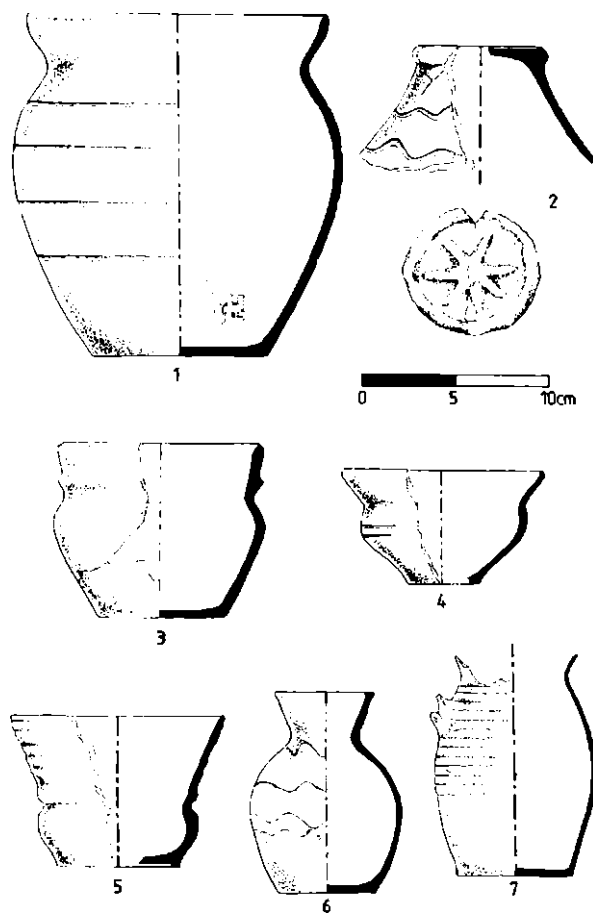
Pri odkrývaní jednotlivých objektov hradu veží, paláca, obrannej bašty hradbového opevnenia a nádvorí archeologický výskum získava i početné zastúpenie nálezov, ktoré dokumentujú všedný stredoveký deň na hrade, ale i dni vojnového stresu. Niektoré objekty majú vzácnu neporušenú stratigrafiu, no mnohé, ktoré prešli mladšími stavebnými úpravami a tiež mnohé exteriérové objekty - nádvorcia, obranné priekopy, nesú stopy značne porušených vrstiev, kde sprievodné nálezy majú už len typologickú výpovednú hodnotu.

Najväčšie, najbohatšie zastúpenie zo všetkých nálezových skupín na Zvolenskom hrade má keramika. Keramické fragmenty sú zastúpené vo všetkých skúmaných objektoch, ale tiež i v tých miestach, ktoré nemajú bližšie funkčné určenie v rámci opevneného areálu hradu. Severná časť nádvorcia a šijovitá priekopa komitátneho hradu boli miestami veľkej koncentrácie nálezov, avšak bez nožnej stratigrafickej následnosti s výnimkou 1. kultúrnej vrstvy (obranná priekopa), datovanej do 16.-17. stor.

Uzavretý neporušený horizont predstavujú rôznorodé nálezy odkryté v interiéri obytnej veže [5, sektor D-8, D-9]. Najväčšie zastúpenie aj v tomto objekte má keramika. Bohato zastúpenú staršiu spodnú kultúrnu vrstvu od mladšej zánikovej oddeľovala vý-

razná sterilná medzivrstva. Mladšiu kultúrnu vrstvu ohraničoval zánikový požiarový horizont z roku 1451. Táto vrstva hrubá 50 cm až 70 cm mala výrazné sfarbenie, ktoré najmä v JZ interiéri prechádzalo do hnedočervenej, antukovej farby. Napriek tomu, že vrstvu reprezentovali iba sporadické keramické artefakty, tieto mali jednoznačne iný typologický i chronologický charakter. Túto vrstvu dokladá nádobka s esovitou profiláciou a s rytou vlnkovou výzdobou (tab. 3 obr. 6), fragmenty keramiky s glazovaním na vnútornej strane a zlomky gotických pohárov.

Staršiu, spodnú kultúrnu vrstvu zastupuje rôznorodý materiál: keramika, zbrane, kostěné predmety, dobový šperk a mince. Keramickú škálu reprezentujú hmcovité nádoby vajcovitého tvaru s veľkým priemerom ústia a dna, ktoré majú už charakter zásobnicových nádob. Farebná škála sa pohybuje od hnedej po hnedočervenú. Ústie nádob býva spravidla lievikovité, okraj ústia zosilnený, prechádzajúci do charakteristického odkvapového nosa. Výzdobu tvoria pravidelné ryté závitnice, v prípade zásobnicovej nádoby sú to i široko rozložené vlnovky, umiestnené na pleciach nádoby. Charakteristickým výzdobným prvkom pri tejto skupine nádob sú pravidelné šikmé vrypy na vonkajšej strane ústia nádoby (tab. 2 obr. 1, 2). V účelovom stavebne pochovanom dobovom inventári dôležitú skupinu nálezov predstavujú váhy, technická keramika (tégliky) so zvyškami

Tab. 3. Zvolen - Pustý hrad. Obr. 1-5. Obranná bašta. Obr. 6. Obytná veža II. Obr. 7. Obytná veža komitátneho hradu. Kresba: M. Severínyová.

bronzu na ich stenách, no najmä nastrihané mincové kotúčky. Podľa J. Hunku ide o polotovar falzifikátorskej dielne, ktorú bezpečne dokladá minca nahrubo pokrytá striebrom. Uvedené uhorské falzum predstavuje viedenský fenig Přemysla Otakara II. 1251-1276 (Hunka 1996). Napriek tomu, že nebolo vo vrstve nájdené minciarske náčinie, je pravdepodobné, že i nález miniatúrnej minciarskej váhy a technická keramika je tiež dôkazom, že prízemie obytnej veže vo svojom počiatočnom období (1241-1290) bolo i privátnou dielňou minciara. Na základe tejto nálezovej situácie kostěný, no najmä keramický materiál z prízemia veže najstaršej vrstvy datujeme do 2. pol. 13. stor. resp. do jej poslednej tretiny.

Ďalším stavebne uzavretým objektom, ktorý z hľadiska datovania poskytoval väčšie možnosti bola obranná bašta [9]. Obrannú baštu zaraďujeme k novovybudovaným objektom v rámci tretej stavebnej etapy do záveru 13. stor. Bašta po vybudovaní okrem svojej primárnej funkcie plnila i úlohu pri vnútornom členení hradu. Zánik bašty ako ostatnej časti hradu kladieme do pol. 15. stor. V rámci časového rozpätia hranicu post quem nám vytvára skupina mincí, uhorské napodobeniny viedenských fenigov Přemysla Otakara II. (1251-1276) a Albrechta I. (1282-1298). Výstavbu bašty preto môžeme presnejšie datovať do 70-80-tych rokov 13. stor. Získaný inventár pri odkryve interiéru bašty tvorí preto časovo uzavretú skupinu nálezov. K starším keramickým nálezom zaraďujeme hmcovitú nádobu sivohnedej farby s jednoduchým lievikovito roztvoreným ústím a zaobleným okrajom. Výzdobu dotvára štvorica rytých závitnic umiestnených v stredovej časti nádoby. Z vonkajšej strany na dne nádoby v strede je umiestnená plastická značka v tvare svastiky (tab. 3, obr. 1). Ku skupine starších keramických nálezov z interiéru bašty zaraďujeme aj fragment miskovitej nádoby, pokrievky s odsadeným dnom resp. úchytom. Pokrievka v reze má polygonálny zvonovitý tvar. Telo pokrievky z vonkajšej strany je zdobené dvojicou rytých plytkých vlnoviek. Na vrchnom uzávere je plastická značka sedemlúčovej hviezdy (tab. 3, obr. 2).

Mladšiu skupinu keramiky z interiéru bašty reprezentujú fragmenty hmcovitých nádob a nádobiek - hrnčekov importovanej tzv. bielej keramiky, ktorú v prostredí Zvolena datujeme do 14.-16. stor., v prípade obrannej bašty do 14. a 1. pol. 15. stor. (tab. 3, obr. 3, 4, 5). K zánikovému horizontu k pol. 15. stor. môžeme priradiť torzo nádoby z interiéru obytnej veže [4] komitátneho hradu. Torzo nádoby s uškom patrí do skupiny tenkostennej keramiky vyhotovenej na rýchloroťujúcom hrnčiarskom kruhu bledosivej farby z redukčného výpalu. Výzdobu tvorí plytká 12-násobná rytá závitnica (tab. 3, obr. 7).

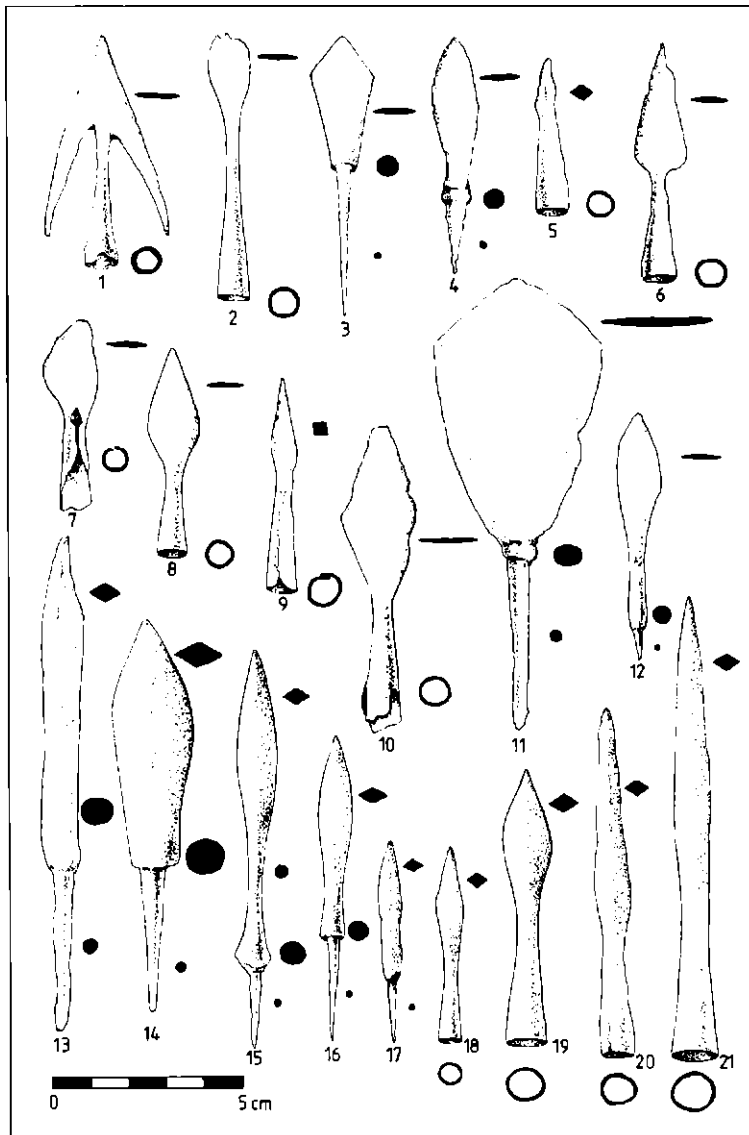
Druhé najväčšie a najširšie zastúpenie nálezov na Zvolenskom starom hrade majú zbrane a s nimi súvisiaca zbroj. Militária vo všeobecnosti sú verným obrazom dokonalosti a technickej dômyselnosti kovolejárstva a kováčstva, ktoré odrážali črty i zákonitosti vývoja bojovej techniky v stredoveku. Typologická následnosť zákonite prinášala tvarové modifikácie, ovplyvňujúce stratégiu boja, no najmä technického pokroku, ktorý prinášala spravidla každá nasledujúca doba bez ohľadu, že nová technická vyspelosť zbraní pôsobila retroaktívne v danej spoločnosti. Vzhľadom na limitovaný priestor predkladáme iba jednu z dielčích skupín tohto veľkého okruhu. Túto skupinu predstavujú hroty šíпов. Veľké množstvo a tvarová rôznorodosť v rámci hradného areálu, no tiež i blízkeho exteriéru vypovedajú o častých vojenských stretoch počas celého trvania hradu.

Nálezy možno rozdeliť do dvoch základných skupín:

- hroty šíпов používaných pri streľbe z luku,
- hroty šíпов používaných pri streľbe zo samostrelov - kuší.

Každá sezóna prináša niekoľko desiatok týchto miniatúrnych zbraní, ktoré z pohľadu veľkostnej a tvarovej náplne zatiaľ tvoria približne dvadsať samostatných druhov.

- Hrot šípu s dlhými spätnými krídelkami a tulaikou pre osadenie drievca (tab. 4, obr. 1). Počas výskumu boli nájdené tri exempláre s dĺžkou od 5,5 do 7 cm. Dva hroty boli nájdené v prebudovanej časti medzi románskou hradbou a gotickým palácom [sektor

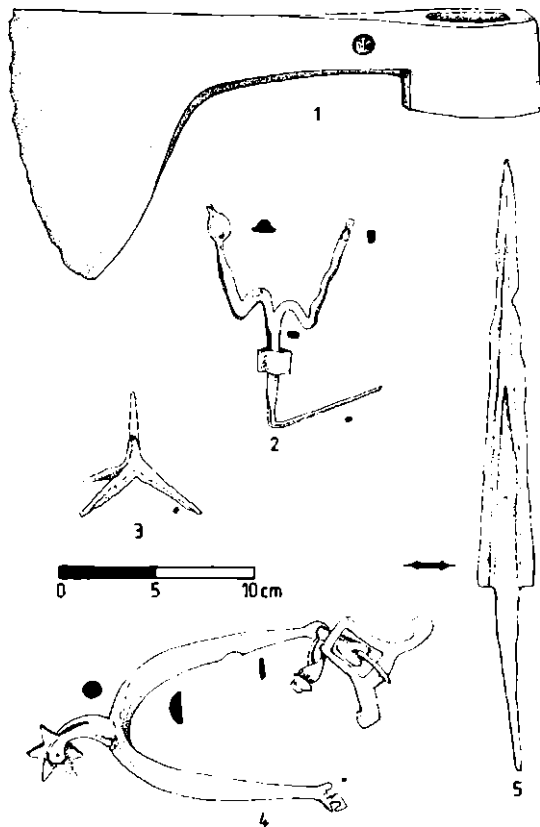
Tab. 4. Zvolen - Pustý hrad. Hroty šípov objavené výskumom 1992-1997. Kresba: M. Severínyova.

AX-7] datované mincou Ladislava IV. (1272-1290). Podľa Medvedeva hrot patrí do skupiny najpoužívanejších s veľkým teritoriálnym a časovým vymedzením od 8. do 13. stor. Zaraduje ho k typu „2“ (Medvedev 1966). Maďarský bádateľ Kalmár posúva datovanie tohto typu striel až do 15. stor. (Kalmár 1971).

- Hrot šíp s plochým listovitým tvarom s dlhou tulajkou pre osadenie drevca, celková dĺžka 7 cm (tab. 4, obr. 2). Hrot bol zistený v hĺbke 110 cm už na upravenom skalnom podloží [sektor A-1], datovaný mincou Ladislava IV. (1272-1290).

- Hrot šíp kosodĺžnikového tvaru, ktorého plochy hrot prechádza do zúženého krčka s kruhovým prierezom, z ktorého vybieha odsadený trň, celková dĺžka 7,4 cm (tab. 4, obr. 3). Hrot strely bol objavený v zábraní [sektor A-1] v suťovej vrstve v hĺbke

Tab. 5. Zvolen - Pustý hrad. Militária zo 16.-17. stor. Kresba: M. Severinyová.

90 cm. Z hľadiska časovej klasifikácie podľa Medvedeva zaradujeme tento archaický tvar do obdobia 8. až 10. stor. (Medvedev 1966).

- Pomeme veľkú skupinu tvoria nálezy hrotov, vo všeobecnosti nazývané staromádarské. Tieto hroty majú podlhovastý listovitý tvar so zhrubnutým krčkom kruhového prierezu, od ktorého býva odsadený trň na uchytenie v drevci (tab. 4, obr. 4, 12). Maďarský bádateľ Horváth genézu týchto zbraní nachádza v kumánskych hroboch v Moldavsku a u Pečenehov na Podnestří. Datuje ich do 9.-10. stor. (Horváth 1989).

- K skupine hrotov časovo zaradovaných ešte do včasnostredovekého obdobia patri typ s plochým hrotom takmer pravidelného trojuholníkového tvaru ale aj s úzkym ihlanovitým tvarom s esovité sa zužujúcim krčkom, ktorý voľne prechádza do tulajky (tab. 4, obr. 6, 7, 8, 9, 10). Jeden exemplár bol nájdený v interiéri hlavnej vežovej brány, datovaný je mincou Ondreja III. (1290-1301). Medvedev na základe typologického a časového triedenia ich datuje do 10. stor. ako typ „4" a „11" (Medvedev 1966).

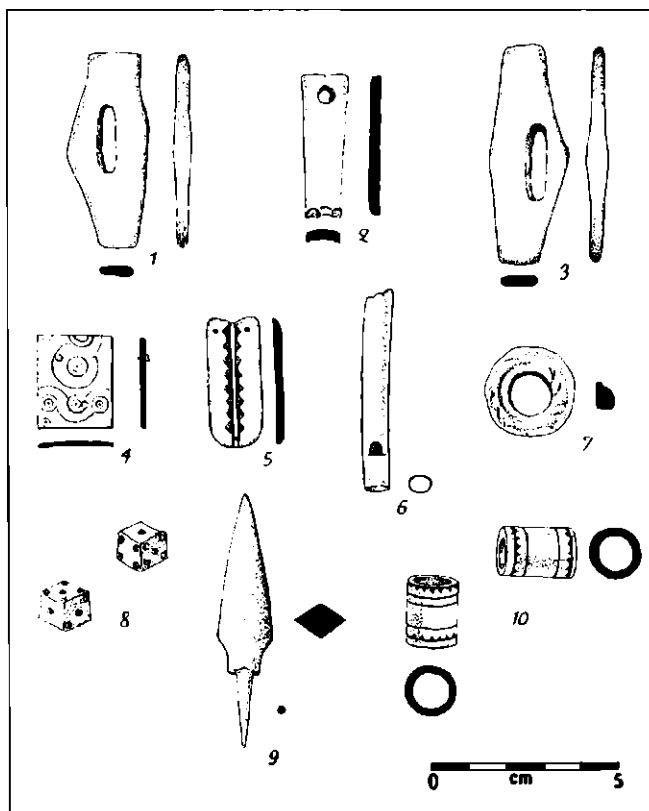
- Z celkového rámca doteraz objavených hrotov striel na Pustom hrade sa výrazne odlišuje plochá strela šípu so širokým, kónicky sa zužujúcim hrotom (tab. 4, obr. 11). Dolná časť plochého hrotu sa postupne zužuje do krčka s oválnym prierezom, z ktorého vychádza trň tiež oválneho profilu. Celková dĺžka hrotu šípu má 12 cm, plochá časť hrotu má dĺžku 7 cm, max. šírka hrotu 4,5 cm, **krčok** 0,5 cm, max. priemer **krčka** 0,8 cm, dĺžka trňa 4,5 cm. Hrot šípu bol objavený na základoch prahu prejazdnej veže Dončovho hradu v hĺbke 52 cm [sektor AX-2], Stavbu veže datujeme do posledného decénia 13. stor.

Podľa Medvedeva hrot šípú s veľkosťou (dĺžka od 8 do 15 cm a šírka od 3 do 4,5 cm) a tvarom zastupuje typ „69“ a „70“. Podľa autora predstavuje typický tatársko-mongolský hrot strely, ktorý bol importovaný do východnej a strednej Európy v čase mongolských vpádov v 13. a 14. stor. Tvarovo sú veľmi blízke hrotom typu „53“ z lokalít južnej európskej časti bývalého ZSSR, datované do 9.-11. stor. V porovnaní s typom „69“ a „70“ sú len ich miniatúrou. Hroty šípov „69“ a „70“ boli objavené na zničených hradiškách počas mongolských vpádov (Gorica, Devič-gora, Smolensk vo vrstve z 13.-14. stor., ale tiež aj ako hrobová výbava v kurganoch v Kijevskej oblasti, v Arskom kantóne Kazanskej gubernii). Genézu veľkých hrotov šípov môžeme sledovať v južnej Sibíri a v Karakorume v Mongolsku vo vrstve 13.-14. stor. pri vykopávkach Kiseleva v rokoch 1948-1949 (Medvedev 1966).

- Najmladšiu, no zároveň najpočetnejšiu skupinu predstavujú hroty striel, všeobecne zaraďovaných k hrotom šípov používaných pri streľbe z kuše. Pri veľkej pružiacej sile tetivy samostrelu zbraň zákonite dosahovala väčšie parametre dostrelu a pri použití masívnych hrotov šípov sa znásobovala zároveň aj ich priereznosť. Pri streľbe s ťažším hrotom šípú sa znižovala i tolerancia nepresnosti balistickej dráhy strely. Z hľadiska technického riešenia upevnenia hrotu k drievcu, delíme strely tohto typu na dve podskupiny.

a) Do prvej podskupiny zaraďujeme masívne hroty so štvorcovým a kosoštvorcovým prierezom tela hrotu s krčkom okrúhleho až oválneho prierezu a s odsadeným tŕňom. Niektorí autori časovo rozširujú použitie týchto striel už od 13. do 15. stor. (Medvedev 1966).

b) Druhú podskupinu tvoria hroty s tým istým tvarom tela hrotu ako pri prvej podskupine. Rozdiel predstavuje iba dolná časť strely pre upevnenie drievca, ktorá je vyko-

Tab. 6. Zvolen - Pustý hrad. Kostné predmety. Obr. 1-8. Obytná veža II. Obr. 9. Zábranie hlavného vstupu. Kresba: M. Severlnyová. Obr. 10. Obytná veža II.

vaná v tulaj. Obe podskupiny striel okrem ťažkých a masívnych dokladajú i početné modifikácie ich tvarových miniatúr, ktoré sa stále uplatňovali pri streľbe pretrvávajúceho luku (tab. 4, obr. 13.-21).

K militáriám môžeme priradiť i unikátny kostěný hrot šípú nájdený v zábrani hlavného vstupu do hradu [sektor A-1]. Celková dĺžka hrotuje 6,8 cm. Hrot s kosoštvorcovým prierezom má dĺžku 4 cm. Stredná časť sa zužuje do krčka, z ktorého vybieha odsadený trň s dĺžkou 2 cm (tab. 6, obr. 9). Hrot šípú bol nájdený v kultúrnej vrstve datovanej mincou Ladislava IV. (1272-1290). Na analogické zastúpenie upozorňuje Medvedev, ktorý pomerne početnú skupinu tohto tvaru s dĺžkou od 4,2 do 10,5 cm vyčlenil ako typ „90“. Veľké zastúpenie týchto kostěných hrotov dokladá zo sídliskových vrstiev na hradiskách Pskov, Lipljav, Stará Rianzaň atď. Okrem sídliskového zastúpenia tento typ hrotu bol zistený i v hrobových výbavách vo viacerých mohylníkoch. Najväčšia koncentrácia týchto nálezov sa sústreďovala v juhozápadnej Rusi na zaniknutých hradiskách z obdobia mongolských vpádov (Plisneck, Devič-gora, Vyšgorod a Izjaslav). Na uvedených lokalitách bol tento exemplár militárií datovaný do 12.-13. stor. (Medvedev 1966).

Nálezy kostěných predmetov nachádzame vo všetkých historických objektoch Pustého hradu počas celej existencie hradu od 12. do 15. stor. Väčšiu pozornosť si zaslúžia nálezy z obytnej veže [5], kde v interiéri prízemí okrem dokladov po falšovateľoch mincí, boli objavené i početné nálezy kostěných predmetov. Kostěné nálezy tvorili početné zastúpenia parohoviny ako polotovaru i hotových výrobkov (tab. 6, obr. 1-8, 10). Miestnosť v prízemí obytnej veže II nemala úzko špecifický charakter, môžeme ju však považovať za univerzálnu dielňu pre potreby, ktoré prinášal každodenný život na stredovekom hrade.

Panoramatické zobrazenie Zvolena na Willenbergovej vedute graficky, ale aj textom upozorňuje, že Zvolenský hrad ako Starý Zvolen v roku 1599 bol už opustený - pustý. Toto konštatovanie môžeme chápať tak, že hrad neplnil už funkciu správnej ani obytnej jednotky. Z vojenského pohľadu je táto grafika indíciou, že lokalita Starý Zvolen (Pustý hrad) plnila funkciu predsunutého strategického bodu, ktorý bol súčasťou obrany mesta. O vojenskom charaktere tohto miesta jednoznačne hovorí listina z 27. januára 1598, ktorá rieši podmienky udržania poriadku medzi obyvateľmi Zvolena a Valónmi (vojenskými žoldniermi) a tiež kráľovskou jazdou (Hanuliak 1994). Lokalita Pustý hrad ako výšková kóta spoíu s náprotivným vrchom Stráža, kde bola umiestnená aj vartovka mali pozorovaciu funkciu a zároveň chránili aj prístupovú cestu údolím Hrona od západu. Existenciu vojakov, žoldnierov, dokumentuje, hoci v menšom počte, keramika, no najmä militáriá, ktoré jasnou rečou hovoria o charaktere tohto miesta v období vrcholicej tureckej expanzie na Slovensku (tab. 5, obr. 1-5).

V 18. a 19. stor. sa pôvodný názov Starý Zvolen nahrádza dnešným pomenovaním Pustý hrad. Prebiehajúci výskum na lokalite prináša nové objavy, ktoré dotvárajú zabudnutú pestrú mozaiku stavebného vývoja ale aj početné nálezy dokumentujúce všedný deň stredovekého človeka z prostredia, ktoré sa prihovára aj súčasníkovi.

LITERATÚRA

- FIALA, A. 1977: Obytná veža Trenčianskeho hradu. In: *Pamiatky a príroda* 2, s. 13-15.
- FUGEDI, E. 1986: *Castle and society medieval Hungary (1000-1437)*. Budapest, s. 55.
- HANULIAK, V. 1996: *Via magna na strednom Slovensku v období včasného a vrcholného stredoveku*. In: *AH* 21. Bmo, s. 443-452.
- HANULIAK, V. 1998: *Pustý hrad nad Zvolenom*. *Pamiatky a múzeá* 1, s. 14-19.
- HANULIAK, V. 1998: *Pustý hrad*. In: *Zvolen - premeny mesta*. Martin, s. 8-12.
- HANULIAK, V. 1994: *Archeologický výskum Zvolenského komitátneho hradu*. In: *AH* 19. Bmo, s. 207-214.
- HORVÁTH, A. P. 1989: *Petschencgen Kumanen Jassen*. Budapest, s. 14, 50.
- HUNKA, J. 1966: *Numizmatická expertíza nálezov mincí v sezóne 1995*. In: *Zvolen - Pustý hrad*. Závěrečná výskumná správa.
- KALMÁR, J. 1971: *Régi magyar fegyverek*. Budapest, s. 148.

- MEDVEDEV, A. F. 1966: Ruinoc metal'noje oružije VIII-XIV. v. Archeologija SSSR. s. 56, tab. 110, 15.
 MEDVEDEV, A. F. 1966: c. d. s.110, tab. 14.
 MEDVEDEV, A. F. 1966: c. d. s.76-77, tab. 27.
 MEDVEDEV, A. F. 1966: c. d. s. 84, 95, tab. 30, 31.
 MEDVEDEV, A. F. 1966: c. d. s. 82, tab. 21, 25.

Zusammenfassung

Materielle Kultur aus Alt-Zvolen (Pustý hrad, dt.: „Wüste Burg“) im 12.-17. Jahrhundert

Die vorläufige archäologische Rektungsforschung in der Zvolener alten Burg, die im J. 1992 begann, zieht auf das seltene Denkmal immer mehr die Aufmerksamkeit sowohl der Fachleute als auch der breiten Öffentlichkeit. Diese Forschung enthüllt und dokumentiert das älteste Denkmal in der Region der Mittelslowaki vor den Sanierungsarbeiten und statischen Bauherrichtungen. Die systematische Aufdeckung der statisch bedrohten Architektur des oberen Teils von „Pustý hrad“ erlaubt nach den sieben Forschungsjahren seine Bauentwicklung in drei Etappen zu gliedern. Die Enthüllung der einzelnen Burgobjekte - Türme, Palas, Schutzmauerbefestigung und Hof- brachte auch viele Belege der materiellen Kultur, die den mittelalterlichen Alltag in der Burg aber auch die bewegten Kriegszeiten dokumentieren. Die Stratigraphie einiger von den Objekten blieb unverletzt, aber manche von ihnen, gleich wie einige Exterieurobjekte - einzelne Höfe und Schutzgräben, haben nach den jüngeren Bauherrichtungen die Schichten gestört. Die Begleitungsfindungen hier haben nur eine typologische Bedeutung. Die verlaufende Forschung in „Pustý hrad“ bringt neue Entdeckungen, die das vergessene bunte Mosaik der Bauentwicklung und der Gegenstände des täglichen Unterhaltes verdeutlichen.

Abbildungen:

- Tab. 1. Zvolen - Pustý hrad (Wüste Burg). Nivelement und Situationsplan des oberen Teils (die obere Burg). Vermessen von M. Bábik und Ing. arch. J. Matuščák.
 Tab. 2. Zvolen - Pustý hrad. Abb. 1, 2. Wohnturm II. Kulturschicht aus der zweiten Hälfte des 13. Jhs. Zeichnung: M. Severínyová.
 Tab. 3. Zvolen - Pustý hrad. Abb. 1-5. Schutzmauer. Abb. 6. Wohnturm II. Abb. 7. Wohnturm der Komitatburg. Zeichnung: M. Severínyová.
 Tab. 4. Zvolen - Pustý hrad. Pfeilspitzen - entdeckt während der Forschung 1992-1997. Zeichnung: M. Severínyová.
 Tab. 5. Zvolen - Pustý hrad. Militaria aus dem 16.-17. Jh. Zeichnung: M. Severínyová.
 Tab. 6. Zvolen - Pustý hrad. Gegenstände aus Hom. Abb. 1-8. Wohnturm II. Abb. 9. Raum hinter dem Haupttor. Zeichnung: M. Severínyová. Abb. 10. Wohnturm II.

